

Jakubowska, Urszula

"Prasa w PRL : szkice historyczne", Alina Słomkowska, Warszawa 1980 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 19/4, 88-92

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Hacefiry” napotykało poważne trudności: zmuszano redakcję do przenoszenia się do różnych miast, zanim ostatecznie pismo związało się z Warszawą. Bardzo trafnie charakteryzuje autor skutki odzyskania niepodległości państwowej, z jednej strony pobudzające do nowych inicjatyw i odrabiania zaległości epoki zaborów, z drugiej przynoszące bolesne decyzje, z którymi często niełatwo było się pogodzić. Tak np. „mały traktat wersalski” (s. 171) narzucono tylko niektórym państwom, wyłączając m.in. Niemcy, co w Polsce budziło doń zrazu niechęć. Podobnie dyskusyjne było zaliczanie 100-tysięcznego nakładu do osiągnięć europejskich, bo przecież już dawno „Gazeta Grudziądzka” liczbę tę osiągnęła. Pamiętajmy przy tym, że największe nakłady osiągały pisma obniżające poziom, ostrożnie więc trzeba posługiwać się tym argumentem. W każdym razie — jak stwierdził autor — prasa żydowska rozkwitła w warunkach Drugiej Rzeczypospolitej, wzbogacając zarówno swoje treści, jak i same formy edytorskie. Kapitalne są relacje autora o poszczególnych wybitnych dziennikarzach, o ich sporach, zmianach redakcji. Do dyskusji o wartości poszczególnych pism wprowadza M. Fuks nowe elementy, prezentując swoje oceny i dokładnie je uzasadniając. Interesujące są relacje o prasie żydowskiej we wrześniu 1939 r., o stosunku poszczególnych pism wobec sprawy obrony ojczyzny.

Odrębną zaletą omawianej monografii jest bogata oprawa graficzna, a szczególnie zdjęcia kart tytułowych ważniejszych pism. Do pracy dołączony został wykaz tytułów gazet i czasopism oraz wykaz żydowskiej prasy podziemnej Getta Warszawskiego. Autor jedynie dotyka zagadnienia prasy nielegalnej, rozbudowanej w ruchu robotniczym, i wskazuje cały szereg problemów wymagających dalszych, szczegółowych badań. Niezależnie od konieczności tych uzupełnień otrzymaliśmy cenną syntezę, opartą na nowych materiałach archiwalnych, ważną dla historii czasopiśmiennictwa w Polsce.

Tadeusz Cieślak

Alina Słomkowska, *Prasa w PRL. Szkice historyczne*, Warszawa 1980, ss. 386, ilustr.

W 1976 r. oddany został do rąk czytelników pierwszy tom *Historii prasy polskiej* — syntetycznego ujęcia dziejów polskiego czasopiśmiennictwa, przygotowywanego przez Pracownię Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego Instytutu Badań Literackich PAN¹. Autorzy zamknęli swe przedsięwzięcie na roku 1945, ponieważ badania nad historią prasy Polski Ludowej są dopiero w stadium początkowym. W tej sytuacji każda praca podejmująca problemy polskiej prasy powojennej jest pozycją cenną, wzbogacającą wiedzę o środkach masowego przekazu tego okre-

¹ Dotychczas ukazały się 3 tomy obejmujące dzieje prasy polskiej do 1939 r.

su. Trzeba do nich zaliczyć również ostatnią książkę Aliny Słomkowskiej.

Autorka, należąca do nielicznego grona historyków badających rozwój prasy w Polsce Ludowej, kieruje zarazem specjalistycznym zespołem naukowo-badawczym na Uniwersytecie Warszawskim, zajmującym się tą właśnie tematyką². Przedstawiona przez nią praca stanowi zbiór studiów na temat wybranych zagadnień z historii prasy, jak bowiem podkreśla sama autorka, za wcześniej jeszcze na pełną syntezę minionego trzydziestopięcioletnia — i ma rację. Główna uwaga skoncentrowana została na początkowym okresie rozwoju prasy oraz trudnościach, będących w znacznej mierze konsekwencjami wojny i okupacji. Przedmiotem analizy nie stała się cała prasa, lecz jedynie wybrane grupy pism. Najwięcej miejsca poświęcono w pracy prasie ruchu robotniczego, pominięto zaś czasopiśmiennictwo naukowe, fachowe, wyznaniowe itd.

Opracowanie podzielono na trzy części. Pierwsza, licząca 85 stron, zawiera dwa rozdziały: jeden ukazuje zniszczenia materialne i straty dziennikarstwa polskiego w wyniku II wojny światowej, drugi jest próbą periodyzacji dziennikarstwa Polski Ludowej. W rozwoju prasy wyodrębniła autorka cztery podstawowe etapy. Etap pierwszy wyznaczyła na lata 1944—1948/49, drugi przypadł na lata 1950—1957, trzeci 1958—1970, czwarty zapoczątkowany został w 1917 r.

W części drugiej książki, zamkniętej na 222 stronach, omówiła autorka prasę pierwszego dziesięciolecia, poświęcając jej sześć rozdziałów. Rozdział trzeci traktuje o prasie w okresie działalności Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, czwarty zatytułowany został „Dyskusje na temat nowego modelu prasy i zadań dziennikarstwa (1944—1945)”, piąty zaś — „Rozwój prasy i polemiki w latach 1945—1946”. Prasa w okresie stabilizacji i dążenia do centralizacji to przedmiot opisu zawartego w rozdziale szóstym. Rozdział siódmy omawia problemy dziennikarstwa w latach 1950—1953, a ostatni w tej części, ósmy, ewolucję ruchu korespondentów robotniczych i chłopskich.

Ostatnią, 10-stronicową, część książki poświęcono sprawie reorganizacji zasad funkcjonowania prasy terenowej, przeprowadzonej w 1975 r. w związku z wprowadzeniem dwustopniowej struktury władz i administracji oraz z nowym podziałem administracyjnym kraju.

Sam zamysł przegrupowania i klasyfikacji problemów, stanowiący próbę stworzenia wstępnej syntezy historii prasy minionego trzydziestolecia, zasługuje na podkreślenie, natomiast jego realizacja w prezentowanej tu pracy skłania do podzielenia się pewnymi uwagami. Może je już wywołać sama objętość poszczególnych części książki, którego to faktu nie można przecież uznać za w pełni uzasadniony. W książce nie ma na ten temat wyjaśnienia, gdybyśmy zaś próbowali sami doszuki-

² Jest to Zespół Naukowo-Badawczy Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej, powołany do życia w 1970 r.

wać się określonego klucza klasyfikacyjnego, napotkalibyśmy poważne trudności podobnie jak i przy próbie odpowiedzi na szereg pytań, np.: co spowodowało połączenie dwu pierwszych studiów w jedną grupę zagadnień?, dlaczego część druga książki została chronologicznie zamknięta na 1953 r., jeżeli etap drugi w procesie rozwoju prasy przypada (według autorki) na lata 1950—1957?, dlaczego w części drugiej nie został do końca zachowany układ chronologiczny, zakłócony przez wprowadzenie rozdziału poświęconego ruchowi korespondentów robotniczych i chłopskich? Przy ostatnim pytaniu nie można bowiem przyjąć jako wystarczającego wyjaśnienia, iż „ruch ten nie da się zamknąć w ramach czasowych przyjętych w poprzednich rozdziałach” (s. 11), tym bardziej że sama autorka wcześniej (s. 80, 130, 243) kilkakrotnie podejmowała ten problem, wskazując możliwości wplecenia tej tematyki w poszczególne rozdziały. A może, jeżeli autorka przywiązuje taką wagę do tego zagadnienia, należałoby zastanowić się nad zasadnością przyjętych ram chronologicznych?

Skłania do tego pytania zresztą sama autorka, niezbyt konsekwentnie przestrzegając ustalonych przez siebie cezur, zwłaszcza wtedy, gdy dokonuje charakterystyki prasy pierwszego dziesięciolecia Polski Ludowej. Poza tym zaznaczyć trzeba, że zamieszczone w książce propozycje periodyzacyjne nie są prezentowane po raz pierwszy. Autorka wystąpiła już z nimi wcześniej na XI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich (9—12 września 1974 r.) w Toruniu — znalazły się one w materiałach Zjazdu, a następnie były opublikowane w pracy zbiorowej, pod red. A. Czubińskiego, *Spółeczeństwo Polskiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1977. W omawianej tu pracy A. Słomkowska co prawda próbowała „wzbogacić i rozbudować zestaw faktów i argumentacji” (s. 10), niewiele jednak wniosła nowego.

Na zakończenie tych uwag dotyczących budowy książki należałoby również zaznaczyć, że chyba pewną przesadą jest traktowanie jej części trzeciej (7 stron druku) jako zasługującej na specjalne wyodrębnienie. Zawartą w niej treść można by przedstawić w postaci tablicy.

Przy omawianiu pracy A. Słomkowskiej trzeba zwrócić uwagę na bardzo obszerny wykaz źródeł i literatury. Stanowi on z pewnością cenną pomoc dla podejmujących badania nad historią prasy Polski Ludowej. Autorce zależało zwłaszcza na pokazaniu obfitości źródeł pamiętnikarskich do omawianej problematyki, co w dużej części potwierdza przygotowany przez nią spis wspomnień i pamiętników. Wykaz źródeł obejmuje również materiały archiwalne i dokumenty drukowane. Na podkreślenie w tym miejscu zasługuje fakt wykorzystania cennych materiałów dotyczących kształtowania modelu prasy i polityki propagandowej w Polsce Ludowej. Autorka dotarła do zespołu akt Ministerstwa Informacji i Propagandy w Archiwum Akt Nowych, do zespołów wojewódzkich urzędów informacji i propagandy przechowywanych w woje-

wódkich archiwach państwowych, a także zbiorów Centralnego Archiwum KC PZPR i archiwów komitetów wojewódzkich PZPR. Niektóre z nich dały możliwość zaprezentowania po raz pierwszy wielu dokumentów obrazujących politykę prasową ówczesnych władz partyjnych. Nie bardzo tylko wiadomo, dlaczego wśród źródeł zamieszczono pozycję: „Materiały nie publikowane (prace magisterskie i dyplomowe. Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego)”. Powinny się one przecież znaleźć wśród opracowań. Dyskusyjna jest także kwestia umieszczenia w spisie opracowań licznych artykułów pochodzących z codziennej i tygodniowej prasy minionego trzydziesto-pięcioletnia, w których autorzy zabierali głos w bieżących sprawach ówczesnej prasy. Należałoby je traktować jako materiały źródłowe i w sytuacji, kiedy autorka rezygnuje z wykazu tytułów prasy wykorzystywanej do pracy, mało zasadne jest zamieszczenie w tak olbrzymiej ilości tego rodzaju wystąpień prasowych właśnie w wykazie literatury.

Książka opracowana została przede wszystkim na podstawie analizy zawartości prasy. Niebezpieczeństwem, które zawsze stoi przed historykiem przy tego rodzaju pracy, jest duże prawdopodobieństwo poddania się wpływowi języka ówczesnej publicystyki. A. Słomkowskiej udało się w większości przypadków uniknąć tej pułapki, jakkolwiek znalazły się takie sformułowania, jak chociażby „zwycięska batalia” (s. 197) czy „okowy kapitału prywatnego” (s. 129). Ma to miejsce zwłaszcza przy prezentacji ówczesnych polemik prasowych. Żeby jednak dać prawidłowy obraz dyskusji czy polemiki, należałoby w sposób widoczny wskazać na ich zasadniczy i nieodzowny warunek, jakim jest różnica zdań w prezentowanych poglądach. W pracy Słomkowskiej nie zauważamy dążenia do eksponowania odmienności stanowisk poszczególnych pism, czego należałoby się spodziewać, tym bardziej że autorka sama pisze o fakcie podkreślania przez ówczesną prasę „niewątpliwych różnic między prasą czterech stronnictw, które utworzone zostały w okresie lubelskim, a prasą PSL i grup będących na prawicy politycznej” (s. 152). Autorka skupiła uwagę na ukazaniu jednorodnych poglądów w kwestii zadań prasy i roli dziennikarza, a pewną próbę odejścia od tego sposobu narracji można zauważyć dopiero przy prezentacji dyskusji prasowej w latach 1945—1946 w trzech konkretnych, wybranych problemach: kontrowersji na temat ślubów cywilnych, kampanii prasowej związanej z Ziemiąmi Północnymi i Zachodnimi Polski oraz procesem norymberskim (s. 191—211). Brakuje wyjaśnienia, dlaczego akurat te trzy sprawy zainteresowały autorkę najbardziej, a nie np. inne ważne ówczesne kwestie, jak chociażby sprawa kosztów społecznych budownictwa socjalistycznego w Polsce, będąca przedmiotem dyskusji w prasie w latach 1947—1948. Mamy tu do czynienia — co warto podkreślić — nie tylko z referowaniem, ale także z próbą wyróżnienia etapów w ówczesnych kampaniach prasowych i pokazania nie tylko tego, o czym prasa pisała, ale również za-

znaczenia, o czym nie pisało, co przecież dla historyka jest sprawą bardzo ważną.

Szkoda tylko, że w tej sytuacji autorka nie daje własnych ocen prasy, o której pisze. W książce dominuje opis: A. Słomkowska przyjęła raczej rolę historyka „referującego”, niż analizującego przedstawione fakty.

Skoro mowa o szczegółach, to trzeba zauważyć, że nie udało się autorce uniknąć szeregu powtórzeń. Odnosi się to nie tylko do całych prawie akapitów (np. dotyczący materialnych podstaw prasy — s. 57 i 132), ale również i do przypisów (przyp. 5 na s. 5, przyp. 32 na s. 131 oraz przyp. 1 na s. 8 i przyp. 1 na s. 49). Do drobniejszych natomiast potknięć należałoby zaliczyć stwierdzenie o „rewizjonizmie zachodnioniemieckim” w 1946 r. (s. 68).

Mimo tych uwag oraz wysunięcia momentów dyskusyjnych można jednak mówić o istotnej wartości książki A. Słomkowskiej. Dotyczy to w szczególności dziejów prasy partii robotniczych przed r. 1948 i początków prasy PZPR, które zostały ukazane po raz pierwszy w oparciu o źródła archiwalne.

Niewątpliwą zasługą autorki jest również zwrócenie uwagi i nawiązanie do głoszonych na początku władzy ludowej w Polsce poglądów na nowy model prasy i rolę dziennikarza, czego dotychczas nikt w naszej literaturze naukowej nie uczynił. Poza tym książka stwarza możliwość podjęcia ogólniejszej dyskusji o problemach związanych z badaniami ciągle jeszcze przecież mało zbadanego obszaru dziejów, jakim jest prasa Polskiej Ludowej, i w tym także upatrywać można pozytywną rolę omawianej pracy.

Urszula Jakubowska

Czasopiśmiennictwo hutnicze w Polsce, pod red. J. Jarosa, Katowice 1979, ss. 110. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 316.

W ostatnich dwu latach ożywiły się badania nad dziejami czasopiśmiennictwa technicznego¹. Ich rezultatem są opracowania syntetyczne, monografie poszczególnych tytułów oraz całych gałęzi produkcji. Do tej ostatniej kategorii zalicza się prezentowany zbiór artykułów, będący pokłosiem konferencji naukowej, jaka odbyła się w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego 14 maja 1978 r. Zawiera on 7 artykułów, z których 5 koncentruje się w zasadzie na prasie hutniczej do 1939 r., dwa pozostałe dotyczą zagadnień perspektywicznego rozwoju czasopiśmien-

¹ Por. *Czasopiśmiennictwo górnicze w Polsce*, pod red. J. Jarosa, Katowice 1977; H. Ciszewska-Wusatowska, „Hutnik” — *monografia historyczna czasopisz z lat 1929—1939*, Warszawa 1977; J. Pazdur, *Polskie czasopiśmiennictwo techniczne do około 1870 r.*, Wrocław 1978.